

FERDINAND VRÁBEL

Oslavy DAI v roku 1937 a úsilie o využívanie národnostných menšín v ČSR Nemeckom a Maďarskom na politické ciele

The article deals with the subject of national minorities in interwar Europe, and the possibilities and efforts to use and misuse them for political ends. It briefly describes the establishment and development of an institution for monitoring the German minorities around the world - Das Deutsche Ausland-Institut (DAI) in Stuttgart - its organization, tasks and methods of operation. Based on the speakers' addresses during the celebration of the twentieth anniversary of the foundation of the Institute held in Stuttgart in August 1937, the author compares the attitudes of a representative and leader of the German minority in Czechoslovakia (Henlein) with the attitudes and opinions of a representative of the Nazi regime (Frick). In the conclusion, the author provides information on some of the measures taken by the Czechoslovak government between February and April 1937 that were aimed to ensure equitable minority policy and good relations between the Czechoslovak authorities and national minorities in the area of public works and civil engineering, social and health care, recruitment into the civil service, language needs of national minorities, educational support, school organization and self-government.

Key words: DAI; Czechoslovakia; national minorities; Germans; Hungarians; Henlein

Dňa 10. januára 1917 vznikol v Stuttgarte ústav pod dlhým názvom Museum und Institut zur Kunde des Auslandsdeutschtums und Förderung deutscher Interessen im Ausland, ktorý sa koncom roka 1918 premenoval na Deutsches Ausland-Institut (Nemecký zahraničný ústav – ďalej len DAI). O výnimočnom postavení tejto inštitúcie svedčí to, že záštitu nad ústavom prevzal kráľ Württemberska, veľkorysú podporu mu prisľúbil nemecký cisár Viliam II. a prvým čestným predsedom správnej rady sa stal nemecký ríšsky kancelár Theobald von Bethmann Hollweg.

Založenie tejto ustanovizne a mimoriadna pozornosť venovaná DAI od prvých dní jeho existencie signalizovali, že nemecké politické špičky pochopili obrovské možnosti, ktoré problematika zahraničných Nemcov mohla poskytnúť nemeckej politike a nemeckým záujmom. Tomu zodpovedal aj široký okruh vecných otázok, ktorým sa ústav mienil venovať. Inštitút plánoval zaoberať sa všetkými Nemcami v cudzine (nemeckými štátnymi občanmi i Nemcami s cudzou štátnou príslušnosťou), ich dejinami, vplyvom a vzťahmi v inonárodných spoločenstvách a v ich prirodzenom prostredí, mal v úmysle budovať spojenia s Nemcami v zahraničí a ako ústredňa tieto vzťahy aj kontrolovať. Veľmi skoro sa DAI začal zaoberať národnostnými otázkami v mnohonárodnostných štátoch a nemeckými menšinami iných štátov, predovšetkým v európskych krajinách. K výskumným témam patrili aj otázky vystaňovalectva. Do vedúcich grémií DAI

(správna rada, výbor, vedecká rada) prijímali popredných predstaviteľov politického, hospodárskeho, vedeckého a kultúrneho života v Nemecku a ústav im udeľoval rôzne pocty a vyznamenania, aby si ich zaviazal, z ktorých najprestížnejší bol prsteň „Deutscher Ring“ a plakety. Až do roku 1945 to bola najvýznamnejšia neoficiálna inštitúcia s veľkým záberom politiky spojenej s nemeckými menšinami, nemeckvom, s „Deutschtumom“. Vedenie DAI a aj jeho vplyvní podporovatelia a priaznivci sa usilovali, aby ústav dosiahol postavenie ústrednej ustanovizne s celonárodným významom. Keďže v Nemecku pôsobili aj ďalšie podobné ústavy (predovšetkým Der Deutsche Schutzbund für das Grenz- und Auslanddeutschtum a Verein für das Deutschtum im Ausland), dochádzalo medzi nimi často aj k rivalite a konkurenčným sporom, hoci sa štát snažil o určitú koordináciu tejto práce.¹ Ústav si už v začiatkoch svojej činnosti vypracoval metódy a štruktúry, ktoré ovplyvňovali činnosť DAI až do roku 1945 a ktoré zohľadňovali všetky podstatné problémy celej politiky nemeckva v ďalších rokoch. Išlo predovšetkým o čo najširšie pokrytie celej problematiky o zahraničných nemeckých menšinách a národnostnej problematiky, utvorenie celosvetovej siete dopisovateľov – dôverníkov (koncom roku 1932 ich bolo už okolo 1 600), ako aj o vypracovanie metód proti asimilácii, začleňovaniu zahraničných Nemcov do inonárodných spoločenstiev a na regermanizáciu asimilantov².

Od októbra 1918 až do konca roku 1944 vydával DAI svoj časopis, najprv pod názvom *Mitteilungen des Deutschen Ausland-Instituts*, neskôr ako *Der Auslanddeutsche* a napokon *Deutschtum im Ausland*. Od založenia ústavu sa organizovali študijné cesty do oblastí obývaných Nemcami v zahraničí, počas ktorých sa zhromažďoval všetok možný materiál, dokumenty a svedectvá týkajúce sa Nemcov a dopravovali sa do sídla v Stuttgarte. Ťažisko práce inštitútu tvorila propaganda v prospech „ťažko zápasiacich“ Nemcov v zahraničí. Práca pre nemeckú menšinu sa podľa zakladateľov DAI a podľa jeho štatútu mala chápať ako čestná úloha a národná povinnosť bez ohľadu na príslušnosť k nejakej politickej strane či triede.³

Agenda ochrany kultúrnych práv nemeckých menšín bola pre Nemecko aj jedným z dôvodov vstupu do Spoločenosti národov v jeseni 1926. Kritika postavenia menšín sa stávala účinným nástrojom spochybňovania mierových zmlúv uzavretých vo Versailles.⁴ Využívali ju predovšetkým Nemci a, samozrejme, aj Maďari. Po prvej svetovej vojne sa v porovnaní s predvojnovým obdobím u nemeckých predstaviteľov zásadne zmenil postoj a názory na postavenie a problematiku zahraničného nemeckva. V súvislosti s územnými zmenami sa za hranicami Weimarskej republiky ocitlo okolo 30 miliónov Nemcov (za Nemcov považovali aj po nemecky hovoriacich obyvateľov nielen krajín, akými boli napríklad Rumunsko alebo Československo, ale aj Švajčiarsko, Rakúsko atď.). Nemecké vedenie sa na nemecké menšiny začalo pozerat' ako na cenný

¹ KOVÁČ, Dušan. *Slovenskí Nemci v rišskonemeckej a sudetonemeckej politike*. In: *Historický časopis*, 37, 1989, 6, s. 839 – 860, 845.

² RITTER, Ernst. *Das Deutsche Ausland-Institut in Stuttgart 1917 – 1945. Ein Beispiel deutscher Volkstumsarbeit zwischen den Weltkriegen*, Wiesbaden 1976, GESCHKE, Katja. *Kultur als Instrument der Aussenpolitik totalitären Staaten. Das deutsche Ausland Institut 1933 – 1945*, Köln 2006.

³ Štatúty DAI z 10. januára 1917. SECKENDORF, Martin. *Das Deutsche Ausland-institut Stuttgart – Eine Übersicht*. http://www.2i.westhost.com/bg/1_6.html. Prvý predseda DAI, Theodor Wanner, na zasadaní správnej rady dňa 30. 6. 1917 povedal: „Wir wollen in der Heimat die nötigen Kenntnisse und das nötige Verständnis für die Leistungen des Auslandsdeutschtums wecken.“ Tamže.

⁴ Ref. 1, s. 854.

faktor najmä zahraničnej politiky.⁵ Nemecká verejnosť požadovala od svojej vlády energické zastupovanie záujmov svojej menšiny v zahraničí a rozhodnú obhajobu jej práv.⁶ Otvorene sa propagovala myšlienka nemeckej národnej pospolitosti (Volksgemeinschaft) bez ohľadu na hranice a nemecká menšina sa tešila záujmu nielen nemeckej tlače, ale aj najrôznejších oficiálnych spoločenských organizácií a diplomacie Nemeckej ríše.⁷ Táto koncepcia dosiahla svoj vrchol po nástupe nacistického režimu a čoskoro sa aj patrične a spočiatku aj s veľkým efektom použila a zneužila. Zvýšená pozornosť zameraná na život, situáciu a potreby nemeckej menšiny mali napomôcť rýchlejšie prekonávanie vnútorných problémov a dosiahnutie nielen takého územného a politického stavu, aký bol pred vojnou, ale mal nakoniec podľa možností viesť k dosiahnutiu kompaktného územného spojenia s väčšinou oblastí obývaných Nemcami s Nemeckou ríšou.⁸ Iné národy a národnosti, resp. nimi obývané územia, nemohli pre nacistov predstavovať žiadnu prekážku, veď nato, ako sa chopili moci (a vlastne už dávno predtým), od začiatku pripravovali koncepcie a riešenia nielen na odsun a likvidáciu napríklad Židov a Rómov, ale v ponímaní zvrátenej nacistickej klasifikácie aj ďalších „menejcenných“ národov, najmä slovanských. Budovanie inštitútu pokračovalo po prekonaní revolučných zmätkov v Nemecku rýchlym tempom. Ríšsky minister vnútra Adolf Köstner označil DAI už v roku 1922 za vedecky aj politicky najvýznamnejšiu organizáciu tak na „znovuvybudovanie“ nemectva v cudzine, ako aj na prehĺbenie znalostí o zahraničí. Už v nasledujúcom roku sa ústav ako v tomto smere „najdôležitejšia inštitúcia“ dostal pod dohľad ríšskeho ministerstva vnútra, čo je z hľadiska kultúrnej inštitúcie zrejme anomália svedčiaca aj o jej mimokultúrnom zameraní. To malo dosah na zvyšovanie pravidelného toku finančných príspevkov z celonemeckého rozpočtu na činnosť ústavu, ktoré zo sumy 195-tisíc mariek v roku 1923 stúpili roku 1930 na takmer 450-tisíc mariek. Československo malo už od začiatku 30. rokov dôkazy o tom, že rôzne organizácie – vrátane športových – nemeckej menšiny nie sú ani zďaleka také nevinné a „kultúrne“ alebo len „športové“, ako sa to usilovali predstierať. Aféra spolku „Volkssport“ v rokoch 1929 – 1932 a následný súd s niektorými jeho predstaviteľmi ukázala, že aj medzi nemeckou menšinou v Československu existovali už v tom čase skalní prívrženci Adolfa Hitlera, ktorí sa pod pláštikom takýchto spolkov usilovali o bu-

⁵ KRÜGER, Peter. *Die Außenpolitik der Republik von Weimar*, Darmstadt 1985; HÖPFNER, Hans-Paul. *Deutsche Südo-steuropa–Politik in der Weimarer Politik*, Frankfurt, Bern 1983; Völkischer Nationalismus im Karpatenbogen: Minderheiten oder Vorposten? In SCHÖDL, Günther (ed.). *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Wolf Jobst Siedler Verlag, Berlin 1995, s. 531 – 555; *Deutsches Reich und Auslandsdeutschum*, tamže, s. 641 – 649. Pokiaľ ide o Maďarsko: TILKOVŠKY, Lóránt. *Die Weimarer Republik und die deutschen Minderheiten im Donaubekken*. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungariae* 167. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980; MOMMSEN, Hans. *Die verspielte Freiheit. Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang*. 1818 bis 1933. Frankfurt am Main – Berlin, Propyläen 1990.

⁶ O význame, aký myšlienke jednoty národa pripisovalo weimarské Nemecko, svedčia aj práce Wilhelma Stapla a Maxa Hildeberta Boehma. Stapl vydával časopis *Deutsches Volkstum* a Boehm si ako teoretik a špecialista na problémy nemeckých menšín v zahraničí urobil meno spisom *Das eigenständige Volk*. Göttingen 1932. Pozri k tomu: BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura nemeckých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha, Karolinum 1999, s. 23.

⁷ TILKOVŠKY, Lóránt. *Teufelkreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933 – 1938*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1989, s. 8 – 9. Kancelár Stresemann požadoval, aby sa nemecké menšiny zapojili do práce v prospech Nemecka. PIEPER, H. *Die Minderheitenfrage und das Deutsche Reich*. Frankfurt a. M. 1974, s. 96.

⁸ Štátne hranice sa mali stať aj hranicami národa. BROKLOVÁ, ref. 6, s. 23. To však bola len dočasná oficiálna politika prezentujúca požiadavku revízie Versailleských mierových zmlúv na základe „len“ etnických hraníc. Tento obmedzený politický cieľ však nacistické Nemecko veľmi skoro opustilo a nahradilo ho „veľkolepejšími“ koncepciami.

dovanie rôznych polovojenských a výzvedných organizácií na spôsob SA (Sturmabteilung)⁹. Oficiálnym programom Volkssportu bol rozvoj športu a turistiky, ale v skutočnosti išlo o ordnerské¹⁰ oddiely, ktoré často v českom pohraničí vyvolávali nepokoje. Táto organizácia si pre svoju podvratnú a nepriateľskú protištátnu činnosť vynútila už v rokoch 1931 – 1932 zásah československých orgánov a jeden z jej vedúcich predstaviteľov, člen NSDAP (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) a poslanec Hans Krebs, nakoniec v októbri 1933 ušiel do Nemecka.¹¹

Od roku 1933 spájali DAI intenzívne kontakty s najvyššími štátnymi a politickými miestami a ústav sa zaangažoval do pochybných aktivít, ktoré slúžili oveľa viac politickým cieľom nacizmu ako vedeckému výskumu nemeckých menšín.¹² K zosilneniu iredentistickej činnosti sudetských Nemcov prispela aj hospodárska kríza a najmä uchopenie moci Hitlerovou nacistickou stranou. Netrvalo dlho a medzi sudetskými Nemcami sa začalo propagovať heslo „Domov do ríše!“. Napriek tomu, že politické miesta ČSR mali dostať dôveryhodných informácií o tom, čo nemecká menšina v štáte, inšpirovaná zahraničnou mocnosťou, pripravuje, odmietali tomu veriť a keď uverili, bolo už neskoro.¹³ Dokumenty, ktoré príslušným miestam predložilo spravodajské oddelenie československej armády, boli viac ako spoľahlivé a presvedčivo dokladali, že hnutie sudetských Nemcov nie je spontánne, ale inšpirované z Berlína.¹⁴ Predovšetkým to bola intenzívna revizionistická propaganda, zásobovanie nacistických úradov informáciami z cudziny a účasť na vytváraní „nových etnických poriadkov v Európe“. Zmenu v zameraní a činnosti DAI veľmi skoro zaznamenalo aj Československo. Už v novembri 1933 došlo zákrokom ministerstva vnútra k dočasnému zákazu rozširovania periodika DAI.¹⁵ Po vojne americké okupačné úrady ústav zrušili a jeho činnosť sa obnovila až v roku 1951 pod názvom Institut für Auslandsbeziehungen (IFA).

⁹ SA (Sturmabteilung) boli polovojenské skupiny organizované nacistickou stranou NSDAP (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) pôvodne na ochranu schôdzí a zhromaždení strany, neskôr aj na prenasledovanie a likvidáciu jej protivníkov.

¹⁰ Ordneri – pôvodne názov pre členov „usporiadateľskej služby“, v skutočnosti úderných oddielov NSDAP formovaných podľa vzoru SA, neskôršie vžitý názov pre príslušníkov úderných organizácií SdP (Sudetendeutsche Partei) v Československu (v Čechách, na Morave a v Sliezsku).

¹¹ MORAVEC, František. *Špión, jemuž nevěřili*. Praha, Rozmluvy 1990, s. 25 – 28.

¹² Je však omyl domnievať sa, že predchádzajúci demokratický režim v Nemecku sa o revíziu Versailleských zmlúv neusiloval. Už za čias prezidenta Eberta Weimarská republika významne porušovala svoje záväzky najmä v oblasti zbrojenia. MORAVEC, ref. 11, s. 39. „Hitler uspišil a dokončil proces, ktorý počal jen několik málo let po skončení první světové války,“ napísal zrejme nie neodôvodnene bývalý šéf československej spravodajskej služby Moravec vo svojich memoároch. Tamže.

¹³ Tamže, s. 112, 122, 133 a ďalšie.

¹⁴ Berlín hnutie sudetských Nemcov nielen inšpiroval a financoval, ale aj využíval na získavanie najrôznejších informácií tajného charakteru. Podľa F. Moravca súdili československé súdy len v roku 1936 okolo 2 500 usvedčených vyzvedáčov. Prítom sa nepriatelia štátu často veľmi jednoducho dostávali aj k najtajnejším informáciám napríklad o československom pohraničnom opevnení, na ktorého budovaní sa bežne zamestnávali aj sudetskí Nemci – väčšinou horliví henleinovci. Tamže, s. 133, 136, 138.

¹⁵ Vtedy to bol časopis *Der Auslandsdeutsche. Halbmonatschrift für Auslandsdeutschtum und Auslankunde*. O rozhodnutí MV ČSR č. j. 74.309/1933 – 35 zo 16. novembra 1933, ktoré v dohode s ministerstvom zahraničných vecí zakázalo rozširovanie tohto dvojtyždenníka do 31. októbra 1935, informovalo Prezídium Krajinského úradu (PKÚ) v Bratislave všetky podriadené zložky spisom č. j. 56.480/33 prez. dňa 22. novembra 1933. Kópia sa nachádza v Štátnom archíve Nitra, pobočka Nové Zámky (ďalej ŠANI–NZ) fond (f.) Okresný úrad Nové Zámky 1923 – 1938 (OÚ NZ), inv. č. 82, škatuľa (šk.) 39.

To, že činnosť DAI československej úrady vnímali ako prostriedok na ovplyvňovanie situácie a nálady nemeckej menšiny aj v Československu, dosvedčuje fakt, že najvyššie československé miesta venovali nielen značnú pozornosť pôsobeniu ústavu, ale považovali za potrebné o ňom informovať aj podriadené zložky. O činnosti DAI v roku 1937 informovalo napríklad Prezídium Krajského úradu (PKÚ) v Bratislave na základe pokynov z Prahy dôverným prípisom 27. januára 1938 všetkých prednostov politických a štátno-policajných úradov I. stolice na Slovensku s výnimkou notárskych úradov v Bratislave a Košiciach.¹⁶ Tento sedemstránkový materiál podáva celkový prehľad o charaktere ústavu, jeho činnosti a materiálnom zabezpečení, ako aj o oslavách 20. výročia jeho založenia, spolu s obsahom prejavu najprominentnejších hostí – Konrada Henleina a ríšskeho ministra vnútra Dr. Wilhelma Fricka. Podľa obežníka oslavoval ústav svoje dvadsiate jubileum v dňoch 11. – 15. augusta 1937, pričom sa oslavy mali pôvodne konať už 4. – 8. augusta, ale odložili ich na základe toho, aby sa hosťom osláv umožnila súčasne aj účasť na zjazde zahraničnej organizácie NSDAP (AO der NSDAP)¹⁷, ktorý bol stanovený na 28. augusta – 5. septembra 1937. Aj z toho vidieť úzke prepojenie a tesnú spoluprácu tejto svojou povahou pôvodne kultúrnej inštitúcie s NSDAP v období Hitlerovej vlády. O činnosti a cieľoch zahraničnej organizácie NSDAP informovalo Prezídium Ministerstva vnútra ČSR podriadené zložky v marci 1937, keď hodnotilo nástup jej nového šéfa – Ernsta Wilhelma Bohleho.¹⁸ Výnos o zriadení tejto novej inštitúcie v zahraničnom úrade (DAI) sa zmieňuje o tom, že je poverená riadením a spracovaním všetkých záležitostí ríšskych Nemcov, žijúcich v zahraničí, a Bohle je osobne a bezprostredne podriadený ríšskemu ministerstvu zahraničných vecí, ale pritom vedenie zahraničnej organizácie a jej podriadenie v tejto pozícii zástupcovi Führera zostáva nedotknuté. Bohle sa mal zúčastňovať aj na schôdzach ríšskeho kabinetu a poznámka, že sa tak malo diať, len ak sa rokuje o záležitostiach jeho odboru, bola formálna; v podstate mal post ministra. Podľa nacionálno-socialistickej strany je Bohleho vymenovanie (30. januára 1937) prejavom spojenia starostlivosti o zahraničných Nemcov, o čo sa doteraz starala strana, s úradnou starostlivosťou ríše. V dôsledku toho sa stávajú zákony, ktoré platili dosiaľ len pre členov nacistickej strany, hlavnými zákonmi aj pre všetkých ríšskych Nemcov žijúcich mimo Nemecka. Korešpondencia NSDAP síce zdôrazňuje zásadu nezasahovania do vnútorných pomerov krajiny, ktorá Nemcom poskytuje pohostinstvo, a zdôrazňuje ich úprimnú poslušnosť voči tamojším zákonom, ale súčasne trvá na priznaní sa k statočnému a k spolupráci ochotnému Nemecku a bezvýhradnému včleneniu sa do nemeckej národnej pospolitosti v zahraničí. Bohle teda drží vo svojich rukách vedúcu funkciu zahraničnej organizácie strany spolu s ríšskym úradom – pokračuje informácia československého ministerstva vnútra. Táto nová úprava je prejavom, podľa ministerstva, ďalšieho kroku k totalite režimu. V budúcnosti už nie je možné robiť rozdiel medzi členmi nacionálno-socialistickej strany a nečlenmi žijúcimi v zahraničí. Už predtým vedúci predstavitelia nacistov hlásali, že každý ríšsky Nemeck bude nacionálnym socialistom, či už je organizovaný v strane, alebo nie. Bohle je poverený starostlivosťou o všetkých Nemcov mimo Nemecka (v materiáli sa uvádza údaj, že ide približne o 18 miliónov Nemcov), ktorých chce ríša zjednotiť.

¹⁶ Kópia obežníka PKÚ, č. j. 3 373/1938 prez. zo dňa 27. januára 1938, ŠANI-NZ, f. OÚ NZ, spis č. 209/38 prez, inv. č. 101, šk. 58.

¹⁷ AO – Auslandsorganisation.

¹⁸ Tajný spis Prezídia Ministerstva vnútra ČSR, č. j. 4246/1937 zo 4. marca 1937. Slovenský národný archív Bratislava, fond Krajský úrad (ďalej len SNA – KÚ), inv. č. 596, šk. 206.

Činnosť zahraničnej organizácie NSDAP, ktorá zakladala vo väčšine štátov svoje krajinské skupiny – verejné alebo tajné – a konala nezávisle od ríšskych zastupiteľských úradov, sa tak dostala pod zodpovednosť a kontrolu nemeckého zahraničného úradu. Zdá sa, že ťažkosti spôsobené čiastočnou ilegálnou činnosťou jednotlivých krajinských skupín, avšak aj spory v nemeckých osadách privedli Hitlera k tomu, aby sa pokúsil o usmernenie členov strany nečlenmi, a preto podriadil Bohleho ríšskemu ministrovi. Vstup do zahraničného úradu (DAI) je pre Bohleho osobitným vyznamenaním, uvádza informácia československého ministerstva vnútra, o to väčšmi, že sa mu takto dostalo vlastne postavenia skoro na úrovni ministra, pričom má len 33 rokov.¹⁹ Materiál ďalej informuje, že zahraničná organizácia NSDAP bola založená 1. mája 1931. V jeseni 1933 sa Bohle stal „župným“ vedúcim, pričom jeho župou je celé zahraničie. Organizácia mala do marca 1935 svoje sídlo v Hamburgu, ale odvtedy sídli v Berlíne na Tiergartenstrasse 8, kde si rýchlo vybudovala veľký správny a politický aparát a má značný vplyv.

Je známe, že zahraničná organizácia NSDAP mala na všetkých nemeckých zastupiteľských úradoch v cudzine svojich dôverníkov, od ktorých dostávala informácie. Tie sa vždy netýkali len nemeckých krajanov. Tak vznikalo veľa sporov a konkurenčných animozít medzi organizáciou a neorganizovanými Nemcami, ale i medzi organizáciou a zahraničným úradom (DAI). Ministerstvo vnútra ČSR upozorňuje aj na správy o „intímnych“ stykoch zahraničnej organizácie NSDAP s gestapom a o tom, že zakladala kartotéku s personálami všetkých ríšskych Nemcov v zahraničí. O tom sa podrobnejšie zmieňuje ďalšia informácia pražského ministerstva vnútra z júna 1937, ktorá sa zaoberá zbieraním údajov o Nemcoch v zahraničí. Podľa nej Bohle úplne znefunkčnil iredentistickú organizáciu Verband der Deutschen im Auslande²⁰ a jeho organizácii bola zverená celá mašinéria evidencie ríšskonemeckých štátnych príslušníkov, evidencia nemeckých emigrantov, a vôbec, všetkých osôb nemeckej národnosti bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť. Rozsiahla kartotéka zahraničnej organizácie NSDAP sa delila na tri časti:

1. evidencia ríšsko-nemeckých štátnych príslušníkov v cudzine;
2. evidencia ríšsko-nemeckých emigrantov a
3. evidencia všetkých ostatných po nemecky hovoriacich osôb hlásiacich sa k nemeckej národnosti, aj keď sú príslušníkmi iných štátov.

Spolupracovníkmi Bohleho organizácie sa mali stať bez výhrady nemecké menšiny vo všetkých krajinách, pričom v Československu má špecifickú úlohu Sudetonemecká strana (SDP).

Chýry o zbieraní informácií o nemeckých emigrantoch, ktoré boli viac ako podložené, spôsobili v kruhoch emigrantských Nemcov značné znepokojenie a rozruch.²¹ Obavy mali nielen politickí utečenci, ktorí opustili Nemecko po prevrate v roku 1933, ale aj hospodárski emigranti, ktorí z vlasti odišli zo sociálnych dôvodov. Ministerstvo však poznamenáva, že tí ríšski Nemci, ktorí sa stavajú za terajší nemecký vládny systém, zostávajú pokojní. Emigranti sa však obávali, že Bohleho snahou bude zistiť a podchytiť informácie o všetkých nespoľahlivých ríšsko-nemec-

¹⁹ V informácii sa venuje pozornosť aj tomu, že Bohle sa narodil v Bradfôrde v Anglicku, vyrástol v Kapskom Meste v Južnej Afrike, kde bol jeho otec profesorom na univerzite. Ďalej sa uvádza, že Bohle prišiel do Nemecka v roku 1920 a študoval na univerzite v Kolíne nad Rýnom a na Vysokej obchodnej škole v Berlíne. Jeho priateľským ochrancom je Rudolf Hess, ktorý sa tiež narodil v zahraničí. Tamže. Podľa niektorých názorov mal Bohle stráviť časť svojej dovolenky v júni 1937 v Československu.

²⁰ Spis Prezídia Ministerstva vnútra ČSR, č. j. 16.459/1937 z 28. júna 1937. SNA-KÚ, inv. č. 596, šk. 206.

²¹ Noviny *A-Zet* o prípade vyšetrovania v Uherskom Hradišti.

kých občanoch žijúcich v zahraničí, najmä o Židoch, a potom ich zbaviť štátneho občianstva. Znepokojovalo ich najmä to, že Bohle v zahraničí rozšíri taký udavačský systém, aký už vládne v Nemeckej ríši. Nie je vylúčené, obáva sa ministerstvo, že Nemecko využije emigrantov ako prostriedok nátlaku, aby v záujme ríše podnikali akcie a činy namierené proti štátom, ktoré im poskytujú pohostinstvo, a tak by ich priviedli do konfliktu s týmito krajinami a ich zákonmi. V dôsledku toho sa emigranti začali ešte väčšmi usilovať o získanie československého občianstva. Ich nervozita sa zvyšovala aj preto, že z rôznych strán prichádzali varovania, aby do Nemecka necestovali ani vtedy, ak majú platné pasy a zaplatili aj tzv. Reichsfluchtsteuer (akýsi poplatok za útek z ríše a pobyt v zahraničí), a teda sú považovaní naďalej za ríšskych občanov. Panovali totiž veľké obavy, že im pasy nepredĺžia. Podľa názoru československých orgánov je z toho zrejmé, že ríšsko-nemecká vláda sa usiluje vyobcovať politických emigrantov z ríšsko-nemeckej štátnej príslušnosti, postaviť ich časom na úroveň hospodárskych emigrantov a zavedením presnej evidencie všetkých svojich v zahraničí žijúcich príslušníkov, a vôbec všetkých Nemcov, dosiahnuť nad nimi priamy dozor. Cieľom má byť získanie informácií, ktoré možno využiť proti nim, aby slúžili výhradne záujmom ríše, prípadne aj za cenu protizákonnej činnosti v štátoch, v ktorých sa zdržiavajú.²²

Myšlienka „Volkstumu“ (národnosti, národného svojrázu), ktorú národný socializmus považoval za základ svojej politiky, mala v nemeckom zahraničnom ústave v Stuttgarte svoju ústredňu, pokračuje informácia PKÚ o činnosti DAI. Tu sa zbiera všetok štatistický, literárny a tlačový materiál o nemeckých menšinách a ich osadách vo všetkých krajinách sveta, je tu aj knižnica s viac ako 70-tisíc zväzkami, 2-tisíc titulmi časopisov a archívom s fondmi o nemeckve vo svete. V ústave sa usporadúvajú aj kurzy pre diplomatické a konzulárne úrady, pripravujú sa prednáškové podklady pre politické a odborné organizácie, tu sa zásobujú redakcie novín a časopisov obrázkovým materiálom zo života nemeckých menšín vo svete. Vydávajú sa ročenky, propagačné spisy, rôzne revue a podobné tlačoviny. Hlavným časopisom je *Der Auslandsdeutsche*. Podľa uvedenej informácie patrili vtedy k ústavu aj „Arbeitsstelle für auslanddeutsche Volksforschung“ a oddelenie pre „Sippenkunde“ (výskum príbuznosti, čeľade, pospolitosti). Ďalej sa uvádza, že ústav má vo všetkých krajinách svojich dopisovateľov, ktorí ho stále informujú o vývoji a pozoruhodných výkonoch Nemcov v zahraničí. Podľa obežníka ide v prípade DAI o veľkolepo vybudovaný ústav, ale vedecká dôkladnosť slúži jednoznačne praktickým zámerom. Svedčí o tom aj to, že Adolf Hitler vyznamenal ústav aj mesto tým, že ho nazval prívlastkom „die Stadt der Auslandsdeutschen“ tak, ako pomenoval Mníchov názvom „die Hauptstadt der Bewegung“. Pri príležitosti dvadsaťročného jubilea DAI sa v Stuttgarte uskutočnila okrem iných podujatí aj výročná schôdza, na ktorej sa zúčastnili význační hostia, ríšsky minister vnútra Frick, minister zahraničných vecí barón von Neurath, württemberský premiér Christian Julius Mergenthaler, ríšsky miestodržiteľ Wilhelm Murr atď. Hitler, Hess, Göring, Goebbels a ďalší nacistickí pohla-

²² Príkladom takéhoto postupu nemeckých úradov je prípad ríšskeho Nemca Bernharda Handzika, ktorý prekročil ilegálne československé hranice 15. júla 1937. V Nemecku ho 17. septembra 1936 zatkli pre štátu nepriateľské výroky („staatsfeindliche Äußerungen, wodurch die öffentliche Ordnung und Sicherheit unmittelbar gefördert wurde“). Prepustili ho až 12. mája 1937. Handzik navštívil 1. septembra 1937 nemecký konzulát, aby si predĺžil pas, do ktorého dostal poznámku: „Gültig nur zur Heimreise nach Deutschland“ – teda pas mu platil už len na návrat do Nemecka. Tento nemecký emigrant nakoniec odcestoval z Československa za prácou do Juhoslávie. Spis Prezídia Policajného riaditeľstva v Bratislave, č. j. 12419/37 prez z 24. septembra 1937. SNA-KÚ, inv. č. 596, šk. č. 206.

vári zaslali účastníkom slávnosti svoje blahoprajné pozdravy. Na viacdnové oslavy prišli mnohí pozvaní predstavitelia nemeckých menšín zo zahraničia. Medzi nimi mal osobitné postavenie Konrád Henlein ako „predseda Zväzu nemeckých národných skupín v Európe“²³ a z Československa ho ešte sprevádzal poslanec Sudetonemeckej strany (SdP) Ernst Kundt. Henlein vo svojom prejave tlmočil ostatným účastníkom jubilejnej slávnosti svoje blahoželanie „*menom 30 miliónov Nemcov, žijúcich za hranicami*“. Vodca sudetských Nemcov okrem iného povedal: „*Sme vďační a naplňuje nás veľkou hrdosťou a silnými pocitmi, keď vieme, že my vonku nie sme vo svojom boji odkázaní sami na seba, ale že vy tiež o našom boji viete. Cítíme sa čo najvnutornejšie s vami spútaní, lebo naše šťastie a naša budúcnosť sú spojené s vaším šťastím a s vašou budúcnosťou.*“ Ďalej sa Henlein vo svojom vystúpení zaoberal tým, že jednota ríšskych Nemcov so zahraničnými Nemcami a zahraničných Nemcov s materskou krajinou boli často označované za ilegálne alebo štátu nepriateľské. Také obvinenia Henlein odmietol a zdôraznil, že Nemci ako každý iný národ majú tiež právo na to, aby sa zišli v pokrvnej pospolitosti a aby sa považovali za jedno veľké kultúrne spoločenstvo. „*Také je naše postavenie vonku a musíme spájať vernosť k vlastnému národu s vernosťou k štátu, v ktorom žijeme,*“ uzavrel Henlein svoj príhovor. Žiaľ, o tom, ako si túto vernosť štátu, v ktorom žil, naozaj predstavoval, mala sa už o niekoľko mesiacov neskôr presvedčiť práve krajina, ktorej chcel byť vraj verný – Československo. Veď Henlein už 28. marca 1938 rokoval spolu s K. H. Frankom v Berlíne s Hitlerom o pripojení sudetských Nemcov k ríši a nasledujúci deň aj s ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom. Ako je známe, Hitler vtedy vydal Henleinovi pokyn, aby kládol československej vláde také požiadavky, ktoré sú pre ňu neprijateľné. A napokon, Nemecko sa už od júna 1937 zaoberalo plánmi na likvidáciu Československa, ktoré niesli označenie Fall Grün. V tomto pláne mala nemecká menšina v Československu významnú úlohu.²⁴

Hlavný prejav na jubilejných oslavách DAI v auguste 1937 mal ríšsky minister vnútra Dr. Wilhelm Frick.²⁵ Rečník vo svojom vystúpení odkazoval na údajné „nedorozumenia“, s ktorými sa v tom čase stretávalo nacionálno-socialistické chápanie menšinovej otázky v cudzine. Nie je možné, podľa neho, hovoriť o pangermanizme alebo o imperialistickom Nemecku. „*Žiadny štátnik a praktický politik nepopiera už životný nárok národných menšín, avšak ako vyzerá tvrdá skutočnosť?*“, pýta sa Frick a vzápätí si aj sám odpovedá. Podľa neho sa v praxi celkom nič nezmenilo a dnes rovnako ako v minulosti predstavuje nedoriešená otázka národnostných menšín nebezpečné zápalné látky medzinárodných konfliktov **najmä pre východoeurópske štáty**

²³ Henleinovi sa tak splnilo to, o čo sa sudetští Nemci usilovali od samého začiatku po vzniku ČSR – stať sa nielen sprostredkovateľmi medzi nemeckými menšinami v ostatných krajinách a Nemeckom, ale aj ich hovorcami a predstaviteľmi.

²⁴ O tejto úlohe Československo vedelo jednak na základe vlastných poznatkov a jednak na základe dôverných informácií, ktoré mu už v apríli 1937 dodal agent A-54, pracovník Abwehru, nemeckej spravodajskej služby, vtedy pôsobiaci v služobní tejto služby v Saskej Kamenici. Informácie celkom jednoznačne potvrdzovali, že toto oddelenie riadi podvratnú činnosť sudetských Nemcov v Československu. Aj ďalšie materiály získané československými orgánmi dokazovali, že hnutie sudetských Nemcov za pripojenie k Nemecku je podnecované a financované Berlínom. Ref. 11, s. 122.

²⁵ Frick bol ríšskym ministrom vnútra v rokoch 1933 – 43, potom pôsobil ako ríšsky protektor v Protektoráte Čechy a Morava. Norimberský tribunál ho po vojne súdil a uznal vinným z vojnových zločinov a za jedného z tých nemeckých politikov, ktorí sa pričínili o vybudovanie a upevnenie nacistického režimu v Nemecku. Popravili ho v Norimberku 16. októbra 1946. Viac pozri: NELIBA, Günther: *Wilhelm Frick: Der Legalist des Unrechtsstaates*. Schöningh, Paderborn 1992; RICHARDI, Hans-Günther: *Hitler und seine Hintermänner: Neue Fakten zur Frühgeschichte der NSDAP*. München 1991.

(pozn. – zdôraznil F. V.). Pozornému zraku starost'ami zavaleného politika neujde, že asimilačné a odnárodňovacie snahy dnes podľa všetkého nadobudli ešte ostrejšie a predovšetkým plánovitejšie formy než kedykoľvek predtým, vyhlásil. Ak sa má podľa Fricka národnostný problém vyriešiť, t. j., ak sa má odstrániť zahraničnopolitický a vnútropolitický nepokoj vznikajúci z existencie národností, a tak privodiť upokojenie Európy, potom k tomu vedie jediná cesta, pokiaľ sa nekryjú štátne a národné hranice: Štáty, na ktorých území sú národné menšiny, zamedzia rozumnou politickou psychológiou každému útoku na svojráz národnej skupiny a postavia sa na pôdu organického zaradenia konštruktívnych síl týchto cudzojazyčných skupín obyvateľstva do štátnej myšlienky. Stav, ktorý takmer všade ešte dnes existuje, znamená polovičatosť a usiluje o prechodné riešenie. Všetky skúsenosti posledných desaťročí ukázali príliš zreteľne, že odnárodňovanie, t. j. plné začlenenie uvedomelých národných skupín do iného národného tábora alebo násilné vyhubenie celých národných častí, dnes už nie je možné. Európske národy sa zobudili, svoje právo na život si dnes nedá ulúpiť ani jeden národ, ani ten najmenší. Preto také radikálne riešenie je tak mravne, ako aj z hľadiska medzinárodného práva neprijateľné, ale vlastne je aj neuskutočniteľné. Frick sa ďalej pýta, prečo sa ešte vždy vo viac-menej skrytej forme vyskytujú pokusy o asimiláciu a odnárodnenie, pričom má na mysli len nemeckú menšinu. Varuje, že národné a kultúrne potlačovanie každého druhu vzbudzuje odpor a vyvoláva na javisko také sily, ktoré nie sú za konštruktívnu výstavbu. Nemecké národnostné skupiny v Európe sú – to ukazuje ich história a výkony – oddávna činiteľmi poriadku, konštruktívnosti a vernosti.²⁶ Frick vyhlásil, že z hľadiska upokojenia medzištátnych vzťahov a kultúry Európy je najväčšou absurditou a politickou krátkozrakosťou, ak sa niekto usiluje práve týchto ľudí, tento vysoko cenný pracovný kapitál, odcudziť ich svojrázu. Jedine možné vyriešenie menšinovej otázky nemôže byť na žiadnom príklade znázornené presvedčivejšie ako na našich (t. j. nemeckých) s pôdou spojených kolonistoch. Ich zachovanie by preto malo byť chvályhodným cieľom všetkých štátov, v ktorých žijú. Ak sú európske národy odkázané na vzájomné kultúrne a hospodárske vzťahy, ak najmä s Nemeckom a s nemeckým ľudom pestovali platnú výmenu a nemôže im ani v budúcnosti tato výmena chýbať, potom musia, pochopiteľne, použiť Nemcov, s ktorými žijú v bezprostrednom dennom životnom styku, za prostredníkov, za most k dorozumeniu, zdôraznil Frick. Potom adresoval tvrdé slová Nemcom, ktorí podľa neho zabudli na svoj pôvod a na svoje korene. Nemeckí renegáti, **národnosť, ktorá klesla na úroveň kultúrneho hnojiva** (pozn. – zdôraznil F.V.) a stratila navyše reč a sebavedomie, tradíciu a predovšetkým životnú spojitosť s Nemeckom, nemôžu byť nikdy nosným projektom medzi štátmi a kultúrami.

²⁶ Kým maďarskí autori s obľubou odkazovali na „civilizačné a kultúrne poslanie Maďarov v Karpatskej kotline“, nemeckí historici a publicisti vyzdvihovali kultúrnu vyspelosť a nadradenosť príslušníkov nemeckých menšín. Ref. 1, s. 840, 847, 853. Viaceré príspevky s podobnou tendenciou napríklad Hansa Friedla, Franza Beranka, Egona Lendla, Huga Grotheho a i. vyšli v zborníku *Karpatenland. Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum. Vorträge der vom 23. bis 27. September 1942 in Käsmark abgehaltenen ersten Deutschen Hochschulwoche*. Käsmark, Roland-Verlag 1943. Časť článkov mala kultúrne a vedecké témy, ale úvodná štúdia celkom otvorene glorifikovala nemeckého vojaka, ktorý kráča na ďalekom Východe „bojujúc a víťaziac“, a vychvaľovala sa tým, že teraz sa začína uplatňovať dejinná spravodlivosť, a kým iné národy si musia na svoje konto pripisovať straty, Nemci môžu do svojho kruhu uvádzať denne nových ľudí. FRIEDL, Hans. *Aufgaben und Ziele der deutschen Kulturpolitik in der Slowakei*. Tamže, s. 1 – 12. Podľa tohto autora to, čo sa v malom odohráva u nás a u našich susedov, má inú – väčšiu paralelu na Východe v tamojšom pôsobení nemeckej armády.

V Nemecku sa dnes všeobecne dospelo k poznaniu, že pre nás je existencia toľkých miliónov nemeckých národných príslušníkov za hranicami nielen vecou prirodzeného súcitu a ochoty pomôcť utlačovaným bratom, ale že máme silný politický a hospodársky záujem na tom, aby sa tieto národné skupiny využili na pokojné a vzájomne prospešné spojenie s vonkajším svetom. Ako si Frick predstavoval pomoc „utlačovaným bratom“, politický a hospodársky záujem o nich, ako aj „pokojné a vzájomne prospešné spojenie s vonkajším svetom“ ukázal už veľmi skoro anšlus Rakúska a najmä udalosti v Československu v roku 1938. Podľa ďalších slov ríšskeho ministra vnútra treba vysloviť nádej a naliehavé želanie, aby sa aj na druhej strane čoraz viac uplatňovalo presvedčenie, že sa asimiláciou nemeckých ľudí v budúcnosti nezíska nič, naopak, ich pozitívnym zaradením do kultúrnej a hospodárskej výstavby v zmysle pokojných a užitočných vzťahov k Nemecku je možné získať všetko. V tomto zmysle pokladal vtedajšiu dobu a možnosť základného tvorivého riešenia národnostnej otázky už za dozretú. V závere svojho prejavu Frick prezradil, ako si toto riešenie národnostných problémov predstavuje – pochopenie a dorozumenie v zmysle upokojenia Európy, zaradenie nemeckých národnostných skupín do výstavby a kultúry národov. V záujme toho je však bezpodmienečne potrebné zachovanie a podporovanie zahraničného nemeckého, ktoré môže svoju úlohu samo pre seba, pre štát, ktorému prináleží, a pre materskú krajinu splniť len vtedy, ak zostane verné samo sebe, svojmu vyhranenému svojrázu, svojej láske k poriadku. Podľa informácie PKÚ v Bratislave boli tieto Frickove slová adresované okolitým krajinám a možno najmä Československu, kde sa národnostné rozpory medzi nemeckou menšinou a československými úradmi začali na pokyny z Berlína nezadržateľne vyhrcovať a už o niekoľko mesiacov dospeli v niekoľkých krízových vlnách až ku konferencii štyroch v Mníchove a jej vážnym dôsledkom nielen pre Československo. Spomínaný materiál upozorňuje aj na to, že, ako vidieť, nacionálno-socialistický režim požaduje od nemeckých menšín (podobne ako v mnohých prejavoch aj predtým) lojálnosť k štátom, v ktorých žijú, avšak súčasne od týchto štátov žiada uznanie plnej rovnoprávnosti nemeckej menšiny, čím pripúšťa, že ani zo strany materských štátov, v ktorých nemecká menšina žije, nie je všetko v poriadku. Frick sa zmienil aj o hospodárskom záujme Nemecka o nemecké menšiny a požadoval od nich, aby prispievali k vybudovaniu Nemecku prospešných hospodárskych stykov s krajinami, v ktorých žijú. Veľmi skoro sa však ukázalo, že jednak Frickove vyhlásenia o pokojnom riešení národnostnej otázky v susedných štátoch boli len propagandistickými heslami, ktoré v tom čase nacistický režim už nemyslel vážne, veď vtedy sa už dávno pripravovali plány na riešenie tejto záležitosti iným spôsobom, jednak nádej napríklad československých úradov, že sa nemecká menšina bude k režimu a štátu, v ktorom žila, po ústupkoch československej vlády správať lojálne, neboli opodstatnené. V prípade Československa išlo len o zbožné želanie.

Účastníci osláv podnikli aj spoločný výlet do Schwäbisch Hall, kde Frick zopakoval, že podľa jeho názoru je jednou z najväčších a najdôležitejších úloh tretej ríše vyriešenie otázky zahraničného nemeckého takým spôsobom, aby ani jeden príslušník nemeckého národa nemusel znášať pre svoju národnosť „*prenasledovanie, šikany a trýznenie*“. V rámci osláv sa uskutočnilo aj viacero prednášok o národnostnej problematike a stretnutie nemeckých novinárov v zahraničí, na ktorom sa rokovalo o vzájomnej spolupráci nielen nemeckých publicistov, ale aj s ríšsko-nemeckými redakciami. Riaditeľ ústavu, bývalý rumunský štátny príslušník Dr. Richard Csáki, udelil spolu so starostom Stuttgartu – presvedčeným nacistom – Dr. Karlom Strölinom význačným hosťom a účastníkom osláv zlaté a strieborné plakety DAI. Henlein a rumunský Nmec Fritz

Fabritzius dostali zlaté plakety, pričom stuttgartský starosta zdôraznil, že úlohou týchto mužov je vo svojich krajinách „*zjednotiť nemeckú pospolitost', Volkstum, ako dôležitú súčasť veľkej nemeckej kultúrnej pospolitosti a urobiť ju zároveň aj cenným činiteľom v živote a výstavbe štátu, ku ktorému prináležia*“.

Prenasledovanie, trýznenie a šikana nemeckej menšiny boli slová, ktoré veľmi ostro skreslovali situáciu Nemcov alebo aj ostatných národnostných menšín v Československu.²⁷ Ani postavenie Nemcov na Slovensku nebolo také hrozné, ako sa to často v propagandistických materiáloch Sudetonemeckej strany (SdP) a Karpatonemeckej strany (KdP) líčilo a, naopak, boli to často práve Nemci, ktorí zbytočne vyvolávali napätie a provokovali nielen úrady, ale aj slovenských či českých občanov. Opakovane sa vyskytovali celkom malicherné spory, ktoré však odkrývali skutočné zmýšľanie ich aktérov a úsilie nielenže sa s týmto štátom nestotožňovať, ale sa aj izolovať, trvať na svojom privilegovanom postavení pred rokom 1918 a naďalej prejavovať podceňovanie a pohrdanie voči Slovákom a Čechom.

V septembri 1928 sa napríklad uskutočnili vo Vysokých Tatrách automobilové preteky organizované nemeckým spolkom „Karpatenverein“. Keď tamojší českí a slovenskí návštevníci videli len nemecké plagáty a programy a požadovali programy aj v „československom“ jazyku, dostalo sa im od organizátorov podujatia vysvetlenia, že „*my, Nemci sme v Tatrách doma a nebudeme sa prispôsobovať ledajakým príbehlikom*“²⁸. Keďže si PKÚ od miestnych orgánov vyžiadalo informáciu, dostalo sa mu odpovede, podľa ktorej – desať rokov po vzniku republiky – nie je postavenie Slovákov v Tatrách dobré, stále pracujú len na podradných miestach a väčšinu vedúcich a dobre platených funkcií zastávajú len Maďari a maďaróni nemeckého pôvodu a sú tam napríklad len dvaja slovenskí primári – v Novom Smokovci a v Matliaroch. Aj na budovách sú popri viacjazyčných často len maďarské nápisy.²⁹ O zlých vzťahoch medzi Nemcami a Slovákmí v oblasti Handlovej informuje viacero hlásení tamojších četníckych staníc, ako aj spisy Okresného úradu v Prievidzi najmä od polovice tridsiatych rokov. Svojou prehnane horlivou agitáciou a nacionalistickými provokáciami vyvolávala KdP zbytočné napätie a narušovala verejný poriadok. Podľa hlásení činiteľa nemeckej strany na Slovensku vštepovali Nemcom nacionálno-socialistické myšlienky, zdôrazňovali im, že sú synmi nemeckého národa a Nemcovi môže pomôcť len Nемеc. Do zamestnania mali Nemci prijímať len Nemcov a voči ostatným išlo často aj o bojkot. Týkalo sa to dokonca aj pôrodných babíc či organistov v kostole, pohrebov atď. V tomto zvlášť zle vynikal rímskokatolícky farár v Sklenom Josef Steinhübel, kvôli ktorému dokonca Okresný úrad v Prievidzi siahol k tomu, že žiadal Biskupský úrad v Banskej Bystrici o jeho preloženie.³⁰

²⁷ V tomto ohľade mal oveľa viac pravdy István Bibó, ktorý pripustil, že žiť ako Nемеc alebo Maďar v Československu nebolo zďaleka také neznesiteľné a praktiky ČSR v oblasti národnostnej politiky sa „výškou veže“ odlišovali od praktík okolitých krajín. BIBÓ, István. *Bída malých národů východní Evropy*. Brno – Bratislava, Doplněk – Kalligram 1997, s. 181.

²⁸ Spis Prezidia MV ČSR, č. j. 16.214/1928 z 24. septembra 1928, SNA–KÚ, inv. č. 590, šk. 197. O afére písali aj noviny *Národní Listy – Večerník – Národ* vo svojom 249. čísle zo 6. septembra 1928.

²⁹ SNA–KÚ, spis č. 20.795 z 29. 9. 1928, inv. č. 590, šk. 197.

³⁰ Pre zmýšľanie J. Steinhübela sú príznačné slová z jeho memoárov *Mein Leben*, vydaných v roku 1975 spolkom pre pomoc karpatskonemeckým katolíkom v Stuttgarte. Úryvky z tohto spisu vyšli v časopise *Kultúra*: „*Aj bývalý nemecký vyslanec v Bratislave (Hans Elard Ludin – pozn. F. V.) a veliteľ nemeckých vojsk na Slovensku (generál Herman Höfle) museli zomrieť. Obaja dostali ešte sväté prijímanie a išli takí posilnení na popravisko.*“ *Kultúra*, 4, 2001, 12, s. 14 – 15. Tohto

To, že Henlein slová z augusta 1937 o vernosti štátu, v ktorom žije, nemyslel vážne a nemohli sa brať za bernú mincu, potvrdzujú viaceré dokumenty v našich archívoch. Už 4. marca 1937 sa napríklad vo Vratislavi konalo zasadanie štábov SS.³¹ Podľa správy, ktorú o akcii podával zástupca SS z Berlína, vo Vratislavi sa koordinovali akcie Nemecka a národnostných menšín v Československu. „*Nemecko dá slovenským separatistom a maďarským menšinám znamenie na povstanie v Československej republike. Československá vláda vyšle na Slovensko vojenské oddiely, pričom Maďarsko vyšle svoje vojská na hranice... Strana SdP spôsobí v tejto dobe povstanie vo všetkých častiach republiky obývaných Nemcami. Nemecko vyšle svoje vojsko na hranice. Príslušníci SA (Sturm Abteilung – útočné oddiely NSDAP) prídu na pomoc SdP. V prípade, že akcia vyvolaná SdP postačí na povstanie, podniknú maďarské vojská od východu a nemecké vojská od bavorských hraníc pochod do ČSR a ich cieľom bude Praha.*“³² Podotýkam, že to bolo ešte len v marci 1937 a už sa hovorilo o tom, že Nemci obsadia Prahu, a teda nielen nemecké pohraničie na základe samourčovacieho práva, ako to v čase mníchovskej krízy vyhlasovala nemecká propaganda. Súčasne sa mal zrealizovať pokus o prevrat pomocou fašistickej Železnej gardy v Rumunsku a Južosláviu mali k nečinnosti donútiť Taliansko a Nemecko. Predpokladaný dátum tejto široko koncipovanej a koordinovanej podvratnej akcie bol stanovený na jún 1937.

Je veľmi zaujímavé, že berlínsky účastník porady vo Vratislavi na námietku, že takáto akcia by mohla vyvolať svetovú vojnu, vyhlásil – celkom v duchu hitlerovskej stratégie a spôsobu uvažovania – že celá akcia sa musí uskutočniť urýchlene, aby skôr, než sa ostatné štáty spamätajú z tohto prekvapenia, bolo územie ČSR už obsadené. Ak sa to uskutoční rýchlo, ani jeden z ostatných štátov sa neodváži na vojnu a krajiny priateľsky naklonené ČSR sa to budú snažiť vybaviť len diplomatickým vyjednávaním. Prítom sa nezabudlo ani na to, s čím v jeseni 1938 počítal aj Henlein, že v československej armáde pôsobí aj veľa nemeckých dôstojníkov a vojakov, ktorí štátu nie sú priateľsky naklonení. Tak teda vyzerala v praxi Henleinova „vernost“ domovskému štátu.

Československé úrady celkom správne tušili, že za činnosťou DAI sa neskrýva len vedecký záujem a úsilie o kultúrno-výchovnú prácu medzi menšinami. Preto sledovala aj účastníkov rôznych seminárov a školení organizovaných ústavom v pravidelných intervaloch. Cez letné prázdniny to boli často zjazdy nemeckých učiteľov, ktorých sa vedúci predstavitelia snažili získavať ako nových spolupracovníkov a dôverníkov na zhromažďovanie rôznych údajov o materských krajinách, teda nielen údajov o tamojšej nemeckej menšine. Tak sa napríklad 19. – 23. augusta 1936 konal zjazd nemeckých učiteľov zo zahraničia. Nadväzne sa od 24. do 27. augusta 1936 uskutočnilo aj Valné zhromaždenie DAI. Hoci úrady konštatovali, že z pedagogického hľadiska je cestovanie učiteľov do zahraničia a ich účasť na letných prednáškach a kurzoch žiaduca, z politického hľadiska ide o nežiaducu aktivitu, a preto takýchto učiteľov sledovali. Československé ministerstvo školstva a národnej osvety ich účasť na podujatiach v zahraničí upravilo výnosom.³³

---

duchovného dokonca desaťročia po vojne ani len nenapadla myšlienka, že v dôsledku aj jeho národnostného rozoštvávania a následkom akcií Ludína a Höfleho prišli predtým na Slovensku o život desaťtisíce nevinných ľudí – bez možnosti svätého prijímania a „takého posilnenia“.

³¹ Schutzstaffel – pôvodne Hitlerova asi 200-členná ochranka, z ktorej sa neskôr vyvinuli oddiely Waffen SS vedené Heinrichom Himmlerom.

³² Spis MV ČSR, č. j. 16964 prez. z 25. marca 1937. SNA-KÚ, inv. č. 590, šk. 197.

³³ Výnos MŠaNO ČSR, č. j. 4786 prez. z 16. júla 1937. Spis PMV ČSR, č. j. 17442 z 31. júla 1936. Tamže.

V tejto súvislosti je nesmierne zaujímavé porovnať sťažnosti, resp. požiadavky v prejavoch Henleina a Fricka v Stuttgarte z augusta 1937 – aj keď neboli myslené vážne – s obsahom obežníka ministerstva vnútra ČSR zo dňa 17. marca 1937.³⁴ Podľa obežníka rokovala ministerská rada 18. februára 1937 o spravodlivej menšinovej politike, ktorá mala zabezpečiť dobré vzťahy medzi národnosťami v ČSR. Vláda preskúmala vtedajší stav menšinovej politiky v Československu a nadväzujúc na tradíciu československej demokratickej politiky prijala ďalšie opatrenia na úsekoch verejných prác a stavieb, sociálnej a zdravotnej starostlivosti, prijímaní do štátnych služieb, jazykových potrieb národnostných menšín, podpory osvetovej činnosti národnostných menšín, školskej organizácie a samosprávy. Vláda uviedla, že venuje osobitnú pozornosť hospodárskej situácii krajov postihnutých svetovou krízou niektorých priemyselných odvetví a zhodou okolností sú tieto kraje obývané väčšinou spoluobčanmi „jazyka nemeckého“. Pretože veľká väčšina štátnych záruk, poskytovaných priemyselnej výrobe, bola povolená nemeckým podnikom, je to „*dôkaz, že nemôže byť nič nelojálnejšieho, ako obviňovať vládu, že sa dostatočne nestará o nemecké hospodárstvo*“. V oblasti sociálnej a zdravotnej starostlivosti sa mal zohľadňovať nielen počet obyvateľstva, ale aj nezamestnaných v jednotlivých obvodoch a pokiaľ ide o sociálnu a zdravotnú starostlivosť o mládež, jej riadením mali poverovať, tak ako aj doteraz, príslušníkov vlastného národa, a takéto zariadenia pre mládež mali byť zabezpečené a ďalej budované. Veľmi dôležitý bol úsek prijímania do štátnych služieb, kde sa malo dôsledne dodržiavať ustanovenie druhého odseku paragrafu 128 ústavy, podľa ktorého „*rozdiel v náboženstve, viere, vyznaní a jazyku nie je žiadnemu štátnemu občanovi republiky Československej v medziach všeobecných zákonov na závädu, najmä pokiaľ ide o prístup do verejnej služby k úradom a hodnostiam*“³⁵. Popri tejto ústavnej zásade je samozrejým predpokladom práv národnostných menšín bezpodmienečná lojalita národných menšín. V tejto oblasti aj stále sa šíriaca znalosť úradného jazyka umožňuje vláde čoraz viac zohľadňovať záujmy nielen všeobecné, kvalifikačné a regionálne, ale aj záujmy menšinové, pokiaľ ide o spravodlivú úmernosť. Na úseku jazykových práv podľa vlády v ČSR zabezpečil jazykové potreby menšín ústavný jazykový zákon až po najkrajnejšie medze možností realizácie. Vláda urobila opatrenia aj nad rámec zákona, napríklad, aby sa pri písomnom styku okresných a niektorých ďalších úradov s obcami, ktorých prevažná väčšina bola inojazyčná, priložili k prípisom v úradnom jazyku bezplatne preklady v jazyku národnostnej menšiny obce.

Úsilie ČSR o podporu osvetovej činnosti národnostných menšín sa malo odraziť aj vo vládnom návrhu rozpočtu, čo bolo podľa prípisu nielen „*krásnou tradíciou ľudu českého a slovenského*“, ale v duchu slušnej úmernosti malo napomáhať aj osvetu svojich spoluobčanov a národností inojazyčných, teda nielen Nemcov a Maďarov, ale všetkých národnostných menšín. Ohľady na kultúrne potreby národnostných menšín sa už osobitne významným podielom uplatňovali v školskej organizácii, ale kde by boli ešte nedostatky, pokiaľ ide o záujmy národnostných

³⁴ Kópia obežníka Prezídia ministerstva vnútra ČSR č. j. 5500 zo 17. marca 1937 o vládnych smerniciach na vykonávanie menšinovej politiky sa nachádza v ŠANI–NZ, fond OÚ NZ, spis č. 207/38 prez., inv. č. 101, šk. 58. O týchto opatreniach vlády informovali aj Pražské noviny vo svojom 44. čísle dňa 21. februára 1937.

³⁵ Zákon č. 121/1920 z 29. februára 1920 – Ústavná listina Republiky Československej prijatá Dočasným Národným zhromaždením 29. februára 1920. In: Sb. z. a n. 1920, čiastka XXVI. Tým však iste nie je povedané, že v praxi sa nevyškutovali prípady, keď sa toto ustanovenie z rôznych dôvodov porušovalo, a to nielen v prípade príslušníkov národnostných menšín, najmä Nemcov a Maďarov, ale často aj Slovákov.

alebo menšinových skupín, tam vláda prisľúbila ich odstránenie. Osobitne sa na konci prípisu zdôraznilo, že zásadami prijímania do štátnych služieb sa mali príslušní činitelia riadiť „*už teraz*“ (t. j. v marci 1937 – pozn. F. V.) a prezidiá krajiných úradov to mali v okruhu svojej pôsobnosti zariadiť – tak pri obsadzovaní nových miest, ako aj pri menovaniach. V nadväznosti na tieto vládne smernice prijala Poslanecká snemovňa Národného zhromaždenia na svojej 122. schôdzi 4. decembra 1937 uznesenie, aby sa všade veľmi presne dodržiavala zásada spravodlivej úmernosti. V záujme dosiahnutia tejto zásady vo verejnej službe „*ako za účelom prijímania nových síl, tak i na umožnenie postupu vo všetkých odvetviach štátnej služby, u štátnych podnikov a ústavov malo byť postarané o primeranú systemizáciu služobných miest*“. Podľa uvedeného vládneho nariadenia, v ktorom sa poukazovalo na to, že štátny rozpočet bude „*výrazom, že vláda je odhodlaná rovnakým spôsobom a v duchu patričnej pomernosti podporovať i vzdelanie inojazyčných občanov a národnosti*“, mali byť všetky dotácie na kultúrne účely, teda zvlášť na zariadenia vzdelávacie a výchovné, na starostlivosť o študentstvo, divadlá a iné umelecké ústavy rozdelené podľa kľúča obyvateľstva. Dňa 7. apríla 1937 upozornilo PKÚ v Bratislave podriadené zložky, že „*pripadné porušenie týchto smerníc nebude ospravedlnené ani po odôvodnení, že nie je dostatok síl, a jazykovo kvalifikovaných zvlášť. Dobré meno československej demokracie je zaiste takým dôležitým záujmom štátu, že i za cenu krajného vypätia všetkých síl treba sa vystríhať všetkého, čo by mu bolo na újmu. V odbore menšinovej politiky platí to dvojnásobne, lebo už z povahy celého menšinového problému vyviera, že i náhodným pokleskom v administratíve niektoré kruhy rady pripisujú zámernosť, teda vedomé porušovanie práv menšín*“. Keďže podľa názoru PKÚ nebolo možné vydať podrobné úpravy vo veci, ktorá sa dotýka takého rozsiahleho komplexu odborov politickej správy, ako postupovať v každom jednotlivom prípade, slovenský krajiný prezident Jozef Országh uviedol, že „*spolieham sa preto na taktnosť a osvedčené skúsenosti pánov prednostov úradov, ktoré im vo väčšine pochybných prípadov budú zaiste najlepším vodítkom*“. Pri nedostatku jazykovo kvalifikovaných síl sa malo plnenie úloh uľahčiť a zhospodárniť napríklad aj používaním dvoj- alebo viacjazyčných tlačív.³⁶ Prezident nakoniec vyslovil nádej, že po vydaní uvedenej úpravy čo najskôr zmiznú aj tie „*z pohodlia a zo snahy po čím skoršom zdaní agendy, než azda z nevšímavosti k právam menšín kde- tu sa ešte objavujúce nedostatky, ktoré boli dobré len na to, aby sa využívali na protivládne, ba i protištátne útoky*“.

Už najbližšie mesiace však ukázali, že nielen J. Országh, ale aj ďalší československí predstavitelia sa veľmi mýlili, ak ešte stále dúfali v možnosť dohody s predstaviteľmi národnostných menšín v ČSR, najmä s Nemcami a Maďarmi. V záujme dosiahnutia ich cieľov – primárne len pripojenia menšinového územia k materskej krajine, ale ich zámery boli oveľa ďalekosiahlejšie – dochádzalo aj k pokusom o tesnejšiu spoluprácu medzi sudetskými Nemcami, nemeckou menšinou na Slovensku a vodcami maďarskej menšiny, ktorá však spočiatku narážala napriek ich objektívne spoločnému cieľu – revízii hraníc stanovených vo Versailles – na prekážky s ohľadom na možné zahraničnopolitické komplikácie. Vodcovia nemeckej menšiny sa nechceli stať nástrojom maďarskej politiky jednak preto, že o nej bolo známe, že sa usiluje o úplnú revíziu zmluvy z Trianonu, jednak preto, že postavenie nemeckej menšiny v horthyovskom Maďarsku bolo podstatne horšie ako v Československu. Ďalší vývoj ukázal, že príslušníci najmä nemeckej a

³⁶ Usudzujúc však podľa sťažnosti z roku 1938 Krajiný úrad v Bratislave viacjazyčné formuláre pravdepodobne nevypracoval. SNA-KÚ, inv. č. 603, šk. 224.

maďarskej národnostnej menšiny neboli ani so situáciou uplatňovania menšinových práv, ani so svojím postavením v Československu spokojní, ba ani uvedené opatrenia vlády im už nestačili.

Aj dobre mienené úsilie predsedu vlády Milana Hodžu a ďalších činiteľov znevažovali a tvrdili, ako napríklad maďarský poslanec Dr. Endre Korláth na 118. schôdzi Poslaneckej snemovne 1. decembra 1937, že „vláda nepodniká nič, aby pacifikované boli menšiny na území tohto štátu.

Reč pána predsedu vlády z 18. februára t. r. (t. j. 1937), v ktorej sa hlása ‚národnostné uzmiernenie a narovnanie‘, nebola vyvolaná vôľou úprimného uzmiernenia, lež tlakom zo zahraničia, lebo večné ponosy menšín v Československu stávali sa u západných demokracií neprijemnými“.

Už v jeseni 1937 vedúci predstavitelia nemeckej aj maďarskej menšiny stupňovali svoje ostro kritické vystúpenia proti ČSR a jej údajne nespravodlivej a programovo asimilačnej, k národnému štátu smerujúcej národnostnej politike. Vtedy sa už schyľovalo k riešeniu problematiky postavenia národností vo východnej Európe iným spôsobom, ktorý však spočiatku, ako to ukázali ešte aj oslavy dvadsaťročného jubilea DAI v Stuttgarte v auguste 1937 a konkrétne aj niektoré pasáže z prejavov Konráda Henleina i Wilhelma Fricka, bolo treba maskovať zdôrazňovaním lojality nemeckej menšiny ku krajinám, v ktorých jej príslušníci žili. Podobnú taktiku a postoj si osvojili aj vodcovia maďarskej menšiny, ktorí sa na jednej strane usilovali o spoluprácu s predstaviteľmi nemeckej menšiny v českých krajinách a s autonomistami na Slovensku³⁷, na druhej strane sa všemožne chceli izolovať od Čechov a Slovákov.³⁸ Predstavitelia maďarskej a nemeckej menšiny na Slovensku sa stretávali na menšinových zjazdoch v zahraničí a Maďari sa zúčastňovali aj na iredentistických akciách organizovaných Nemcami vo Viedni.³⁹ V tom čase však už došlo k rozporom aj medzi Nemcami a Maďarmi. Nemci sa odvolávali nielen na odnárodňovaciu prax v starom Uhorsku, ale aj na útlak Nemcov v horthyovskom Maďarsku a zdôrazňovali rozdielnosť záujmov Maďarov a Nemcov. Podľa Nemcov malo ísť len o etnicky obmedzenú revíziu, kým Maďari sa netajili úsilím o úplné obnovenie Uhorska a etnický princíp im teda nevyhovoval.⁴⁰ Agresívne zameranie nemeckej politiky proti ČSR však potvrdzuje, že jej nešlo primárne o „ochranu“ menšinových práv, veď omnoho viac „práce“ v tomto ohľade

³⁷ TILKOVSKÝ, Lóránt. *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1972, s. 15 – 16. Viaceré prejavy poslanca za Zjednotenú maďarskú stranu Jánosa Esterházyho v Poslaneckej snemovni sa nesú v tomto duchu, napríklad na 105. schôdzi dňa 15. júna 1937. Prístupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/105schuz/s105003.htm>.

³⁸ Najviac to vidieť pri kritike I. československej pozemkovej reformy, ktorú tak Nemci, ako aj Maďari kritizovali ako protimenšinový nástroj zameraný proti nim. V memorande Zjednotenej maďarskej strany z februára 1938, ktoré vypracoval krajiný predseda strany Andor Jaross, okrem iného prezident Beneš žiadal, aby na území obývanom Maďarmi boli zlikvidované zvyškové statky a osadlosti kolonistov a pôdu pridelili len maďarským roľníkom. Doboví nemeckí i maďarskí kritici ostro kritizovali pohyb Čechov a Slovákov do pohraničných oblastí. Ich argumentáciu preberajú aj mnohí neskorší autori: ERMACORA, Felix. *Der unbewältigte Friede*. Wien – München 1989. SIMON, Attila. *Telepesek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet 2008. Tenže. K niektorým aspektom kolonizácie južného Slovenska v období prvej republiky. In: *Historický časopis*, 55, 2007, 2, s. 289 – 308. Tenže. Za národný štát. Menšinová politika prvého Československa bola dvojtvárna. Cieľom zostalo vytvorenie národného štátu. *Denník SME*, 25. marca 2008. Aj L. Tilkovszky je toho názoru, že československá pozemková reforma mala prevažne nacionálny charakter a jej cieľom bolo rozleptať maďarské etnikum a národnostne rozložiť osídľované územie, pozri jeho spis ref. 37, s. 85 – 86. K tomu pozri aj JÓCSIK, Lajos. A magyarság a cseh földreformában. In: *Magyar Szemle*, 1940, 1, s. 24 – 31.

³⁹ SNA-KÚ, inv. č. 616, šk. č. 257, inv. č. 616, šk. 258, inv. č. 663, šk. 470.

⁴⁰ Ref. 1, s. 857.

by mala v Maďarsku, kde bolo postavenie nemeckej menšiny oveľa nepriaznivejšie ako v československom štáte.⁴¹ Pre Henleinovu SdP bola preto oveľa dôležitejšia spolupráca s KdP na Slovensku, o ktorú sa mohla na rozdiel od Maďarov plne oprieť. Obe nemecké strany intenzívnejšie spolupracovali po anšluse Rakúska v marci 1938 a v máji 1938 proti československým obranným opatreniam. Aj v ďalšom období sa pripravovali na „veľké udalosti“ formou reorganizácie a previerok spojenia, organizovaním kurzov „samosprávy“, kuriérneho spojenia (vlastníkov motocyklov a automobilov), letákovými a ďalšími organizačnými akciami. Zisťovali sa napríklad rozmiestnenia rôznych významných objektov v obciach, bydliská popredných predstaviteľov, ale, samozrejme, aj Židov a komunistov. Podľa hlásenia Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave⁴² začal Henlein od polovice mája 1938 intenzívny nátlak na Nemcov na Slovensku s tým, aby všetky nemecké spolky a organizácie sústredil pod vedením KdP. Agitácia sa vykonávala „pošepky“ – od osoby k osobe a za vyhrážok proti odporcom. Už v tomto období sa rozširovali správy o tom, že Nemci dostanú spočiatku samosprávu, ale nakoniec bude celé sudetské územie pripojené k Nemecku. A keď sa to uskutoční, získa Hitler nadvládu nad celým Československom.

V nasledujúcich rokoch sa už ciele nemeckej ani maďarskej politiky voči susedom maskovať nemuseli, a tak často nachádzame veľmi otvorené prejavy a formulácie o ich cieľoch. Preto je len ťažko pochopiteľné, že sa v súčasnosti znovu objavujú pokusy o kladné hodnotenie Mníchovskej dohody – ak len pominieme veľmi účelové interpretácie so zjavne politickými zámermi – a prvej Viedenskej arbitráže ako aktov spravodlivosti a „samourčenia“ národnostných menšín, hoci sa už dostatočne dokázalo, že o to v skutočnosti vôbec nešlo. Nemci sa usilovali o „novú Európu“ a Maďari o získanie územia celého Slovenska, a nielen Maďarmi obývaného juhu. Napríklad, G. Sallai úplne v rozpore so známymi dokumentmi vo svojich prácach o prvej Viedenskej arbitráži dokonca zaujíma – iba na základe memoárov maďarských činiteľov, ktoré nepodrobil kritickému rozboru ani konfrontácii s archívnym materiálom – taký očividne neudržateľný postoj, že sa vraj skupina na čele s premiérom Pálom Telekim úprimne snažila o dosiahnutie etnických hraníc, ktoré vnímala ako východisko na zmierenie oboch národov. Takéto názory sa úplne neopodstatnene pokúšajú revidovať poznatky, ku ktorým dospela už aj staršia maďarská historiografia, a to predovšetkým na základe písomností maďarských úradov uchovávaných tak v maďarských, ako aj v slovenských archívoch.⁴³ Sallaiho tvrdenie však presvedčivo vyvracajú samy udalosti, ku ktorým v rokoch 1938 – 1944 na južnom Slovensku došlo, a takúto interpretáciu vylučujú. Vy-

⁴¹ Prejavilo sa to aj v takej forme, že po prvej Viedenskej arbitráži z južného Slovenska obsadeného Maďarskom koncom roku 1938 odišlo veľa Nemcov. Napríklad z Lučenca z približne 850 obyvateľov nemeckej národnosti odišla asi polovica. VIGH, Károly: *Fejezetek Losonc történetéből* (Kapitoly z dejín Lučenca). Vydavateľstvo Kalligram, Bratislava 2000.

⁴² Spis č. j. 4705/V. dôv–38 zo dňa 21. júna 1938, SNA–KÚ, inv. č. 616, šk. 258.

⁴³ Napríklad, maďarský historik L. TILKOVSKY, a iní. To, že išlo o marxistických, respektíve prevažne v období pred rokom 1989 publikujúcich autorov (nemám na mysli pisateľov väčšinou bezcenných ideologických traktátov typu Václava Krála a jemu podobných), predsa – ak vynecháme z ich prác vtedy povinný balast, ako sú citáty z diel klasikov, zdôrazňovanie princípov proletárskeho internacionalizmu – nijako to neoslabuje ich výklad a vecnú argumentáciu založenú na kritickom prístupe k informáciám v archívnych prameňoch. Porovnaj práce Gergelya SALLAIHO: *Az első bécsi döntés megítélése a szlovák és a magyar történeti rodalomban* (Posúdenie prvej Viedenskej arbitráže v slovenskej a maďarskej historickej spisbe). In: *Ahol a határ elvált. Trianon következményei a Kárpát-edencében* (Kde nás rozdeľujú hranice. Dôsledky Trianonu v Karpatskej kotline). In: PÁSZTOR Cecilia (red.) *Nógrád Megyei Levéltár, lassagyarmat–Várpalota*, 2002, s. 250 – 274 a iné. Pozri jeho najnovšiu knihu: SALLAI

nášať podobné hypotézy po siedmich desaťročiach je preto v súčasnosti iba zbytočnou a ničím nepodloženou odbočkou do slepej uličky. Naopak, historiografia už pred desaťročiami⁴⁴ upozorňovala na to, že maďarské vládnuce kruhy vyvodili z Trianonu aj také „poučenie“, že národnostná politika Uhorska bola príliš liberálna, Maďari s národnosťami zaobchádzali príliš mierne, a to sa im takýmto spôsobom vypomstilo. Nedostatok pevnej ruky viedol údajne k rastu a upevňovaniu dezintegračných tendencií u národností. Preto ani Teleki a Bethlen neboli proti asimilácii napríklad aj Slovákov, ale presadzovali ju miernejšími metódami a v rámci svojej taktiky boli ochotní uvažovať aj o autonómii. O tom, ako by táto autonómia vyzerala na južnom Slovensku v praxi, svedčí zánik slovenských škôl, hromadný „veľký záujem“ Slovákov o vyučovanie maďarčiny alebo aj vyradovanie českých a slovenských kníh z obecných a školských knižníc na tomto území. Vyhodili sa nielen politické spisy autorov, ako boli T. G. Masaryk alebo E. Beneš, ale aj zbierky básní Jána Smreka, Jesenského román *Demokrati*, *Babička* Boženy Němcovej, diela Karla Čapka, spisy Štefana Krčméryho a iné.⁴⁵ A pokiaľ ide o nemeckú menšinu a jej ciele na Slovensku, formulovali ju viacerí prednášajúci v rámci už spomínaného nemeckého letného vysokoškolského týždňa v Kežmarku.⁴⁶

Gergely. *A határ megindul... A csehszlovákiai kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében* (Hranica sa pohne... Vzťahy menšiny v Československu a Maďarska v zrkadle zmien štátnych hraníc v rokoch 1938–1939.) Pozsony: Kalligram 2009.

⁴⁴ Napríklad BELLÉR, Béla. *Az ellenforradalmi rendszer első éveinek nemzetiségi politikája* (Národnostná politika v prvých rokoch protirevolučného režimu). In: *Századok*, 1963, 6, s 1291 – 1297.

⁴⁵ Štátny archív v Bratislave – pobočka v Šali. Spis č. j. 559/1939 z februára 1939 o revízii knižníc v okrese Šaľa, fond Hlavnoslúžnovský úrad Šaľa II. (1938 – 1944), šk. č. 12. OBERTH, Kálmán. *A vármegye művelődési viszonyai* (Osveťové pomery župy). In: *A visszacsatolt Felvidék*. (Znovupripojené Horniaky). B. r. (1939) s. 29 – 33. Tajomník po Viedenskej arbitráži na južnom Slovensku utvorenej „verejnosprávne dočasne zjednotenej Bratislavsko–nitrianskej župy“ so sídlom v Nových Zámkoch. Oberth v tomto svojom článku informuje aj o potrebe naučiť slovenské obyvateľstvo po maďarsky, aby mohlo „v duchu“ splynúť s maďarským obyvateľstvom. V uvedenej župe sa už v zime 1938/1939 v 18 obciach z celkového počtu 30 slovenskojazyčných obcí začali maďarské jazykové kurzy a niekde je taký veľký záujem a nadšenie, že bolo treba zorganizovať vyučovanie až v dvoch skupinách. „*Naším konečným cieľom je krajšia maďarska budúcnosť*“, prezrádza Oberth. Tamže s. 33.

⁴⁶ FRIEDL, ref. 26.